

Λαογραφικά

Νίκος Εγγονόπουλος, «Ο Καραγκιόζης. Ένα ελληνικό θέατρο σκιών», σελ. 37

1. Σε τι διαφέρουν οι φιγούρες του ελληνικού θεάτρου σκιών από εκείνες των χωρών της Ανατολής;

Σύμφωνα με τον συγγραφέα, το τουρκικό θέατρο σκιών έχει επηρεάσει βαθύτατα τα θέατρα σκιών των ανατολικών χωρών, κυρίως της Αραβίας και της Περσίας. Οι φιγούρες των ανατολικών χωρών μοιάζουν μεταξύ τους, είναι κατασκευασμένες από όμοια υλικά (χοντρό χρωματιστό δέρμα και χαρτόνι διάτρητο, υπερβολικά φορτωμένες με εξαρτήματα και στολίδια τεχνοτροπία. Επίσης, δεν διαθέτουν ιδιαίτερα γνωρίσματα εμπνευσμένα από τις μορφές και την τεχνοτροπία κάθε χώρας.

Οι ελληνικές φιγούρες του θεάτρου σκιών, από την άλλη πλευρά, είναι πρωτότυπες. Δεν μιμούνται ξενικά πρότυπα, είναι λιτές και κοσμούνται από πολύ απαραίτητες λεπτομέρειες. Η μορφή της κάθε φιγούρας διαμορφώνεται βάσει της εθνικότητας, της κοινωνικής τάξης και της ιδιοσυγκρασίας. Εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις που συγκεκριμένες φιγούρες εξυπηρετούν την πλοκή του εκάστοτε θέματος, κάθε μορφή είναι αυτόνομη.

2. Ποια είναι τα κτίρια που εμφανίζονται σταθερά στο σκηνικό του ελληνικού θεάτρου σκιών και ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα;

Οι παραστάσεις του θεάτρου σκιών στην Ελλάδα λαμβάνουν χώρα σε σταθερό σκηνικό. Υπάρχει, όμως, μεγάλη ποικιλία στη δράση και στην εξέλιξη της πλοκής κάθε έργου. Από την μία πλευρά, υπάρχει η καλύβα του Καραγκιόζη, ενός φτωχού, όμως, πανέξυπνου Έλληνα και από την άλλη πλευρά, υπάρχει το σαράι του Πασά, ενός αυστηρού Τούρκου ηγεμόνα, που πέφτει διαρκώς θύμα εξαπάτησης της πανουργίας του Καραγκιόζη. Το τουρκικό παλάτι (σαράι) έχει στον τρούλο χαρακτηριστικά το κατεξοχήν σύμβολο της Τουρκίας, το μισοφέγγαρο. Όμως, η εξωτερική κατασκευαστική του μοιάζει με εκείνη των βυζαντινών κτιρίων με ψηφιδωτά, μωσαϊκά και φορητές εικόνες, αλλά και με την τεχνοτροπία που εντοπίζει κανείς σε τζαμιά και τεμένη της Ανατολής.

3. Πώς τεκμηριώνει ο συγγραφέας την παρατήρησή του ότι «το ελληνικό θέατρο σκιών είναι πραγματικό θέατρο»;

Το ελληνικό θέατρο σκιών είναι γεμάτο διαλόγους και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αγωνιώδη δράση. Πληθώρα επεισοδίων διακωμωδεί, σατιρίζει, εξυμνεί ή προβληματίζει με ισάριθμα περιστατικά από τη ζωή του πολύπαθου ήρωα. Με βάση την πλοκή κάθε ιστορίας, οι πρωταγωνιστές αυτοσχεδιάζουν ως προς τις ατάκες τους προκαλώντας έτσι συνεχώς ανανεωμένους λόγους για να γελάσει, να συγκινηθεί ή να προβληματιστεί το κοινό. Τη διαρκώς εμπλουτιζόμενη κινησιολογία και γενικότερη καλλιτεχνική τους έκφραση, βέβαια, οι ήρωες την οφείλουν στον εκάστοτε караγκιοζοπαίκτη και τους συνεργάτες του, οι οποίοι προσδίδουν στους πρώτους το ιδιαίτερο στοιχείο της δικής τους προσωπικότητας και ταπεραμέντου.

Το ρεπερτόριο των παραστάσεων είναι ευρύτατο και εκτελείται κάθε φορά από λογιό-λογιό συμπρωταγωνιστές του Καραγκιόζη αλλά και από ασήμαντους ήρωες-παρατηρητές που κάνουν ένα απλό πέρασμα σε ολόκληρο το επεισόδιο. Ο Καραγκιόζης, παρακολουθεί απλώς ιστορίες στις οποίες πρωτεύων ερμηνευτής είναι κάποιο σπουδαίο ιστορικό πρόσωπο ή πρωταγωνιστής της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Τόσο η ανάπτυξη του μύθου, όσο και η κατάληξή του είναι πάντα θεαματική. Σε αυτό συμβάλλουν και οι εμπνευσμένες σκηνογραφικές παρεμβολές του κάθε караγκιοζοπαίκτη, όπως η ξαφνική ή μεθοδευμένη εμφάνιση τεράτων, ιερών ή δαιμονικών μορφών, περίπλοκων ή σύγχρονων οχημάτων, επαγγελματικών χώρων ή εργαλείων που δύσκολα απεικονίζονται στο πανί του θεάματος.

Τα εφευρετικά αυτά τεχνάσματα συνοδεύονται και από μουσική, τραγούδι και γενικότερη χορογραφία που ακολουθούν οι ήρωες της παράστασης ανάλογα με το χαρακτήρα, την ηλικία, την παιδεία, την ιδεολογία που εκπροσωπούν. Όλα αυτά τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του θεάτρου σκιών θυμίζουν το πραγματικό θέατρο σε όλες του τις μορφές. Αυτή ακριβώς είναι και η θέση του συγγραφέα, ο οποίος εκφράζει την έκπληξη και παράλληλα τον υπέρμετρο θαυμασμό του για τη ζωντανή απόδοση συναισθημάτων που περνούν στον εκάστοτε θεατή και τον κάνουν να συμπάσχει ολόψυχα με τους χαρακτήρες ή τη διδακτική υπόθεση κάθε παράστασης του Καραγκιόζη.

4. Από πού αντλεί τα θέματά του το ελληνικό θέατρο του Καραγκιόζη και με ποιους τρόπους εμπλουτίζει το θέαμα που προσφέρει;

Τα θέματα που πραγματεύεται το ελληνικό θέατρο σκιών είναι πολλά και ποικίλα, αλλά προέρχονται όλα από την ίδια πηγή. Παρουσιάζουν τις συνήθειες, τις αντιλήψεις, τις επιθυμίες, τα όνειρα και τα προβλήματα του απλού λαού. Οι φοβίες, οι ανασφάλειες και οι αγώνες του καθημερινού ανθρώπου ζωντανεύουν στο 'πανί' του θεάτρου σκιών και προβάλλονται εκπληκτικά μέσα από το συνδυασμό του κοινωνικού διαχωρισμού σε ευνοημένους και εξαθλιωμένους που υποφέρουν από τους πρώτους και προσπαθούν να επιβιώσουν σκληρά ή να κάνουν τη ζωή τους καλύτερη. Η αξιοπρέπεια του ατόμου, η βάνουση πολλές φορές επίθεση κατά αυτής και οι ασταμάτητες προσπάθειες των φτωχών να υπερασπίσουν τον εαυτό τους απέναντι στην καταπίεση και την καταπάτηση των δικαιωμάτων τους από τους ισχυρότερους είναι ο σταθερός πυρήνας της θεματολογίας του Καραγκιόζη.

5. Ποιοι είναι οι δύο κόσμοι που συγκρούονται στο ελληνικό θέατρο σκιών και ποια μηνύματα προβάλλει ο Καραγκιόζης μέσα από τις καταστάσεις που θεατροποιεί;

Οι δύο αντικρουόμενες πλευρές στο ελληνικό θέατρο σκιών είναι φαινομενικά ο σκληρός Τούρκος πασάς με τη βασιλική του οικογένεια και τους αυλικούς του έναντι του παμπόνηρου Καραγκιόζη με τη φτωχο-οικογένεια και τους γραφικούς, εξαθλιωμένους φίλους του. Ο πασάς συμβολίζει τον σκληρό και άδικο δυνάστη οποιασδήποτε εθνικότητας, απ' τη μια, και τον ακούραστο καθημερινό (Έλληνα) πατριώτη που μάχεται για τα νόμιμα και αυτονόητα δικαιώματά του σε μια καλύτερη ζωή από αυτή που του επιβάλλουν οι ισχυρότεροι, από την άλλη. Απλά, όλη την αυθαιρεσία του εκάστοτε δυνάστη, το ελληνικό θέατρο σκιών την αντιμετωπίζει στο πρόσωπο των Τούρκων λόγω της ιστορικής πραγματικότητας της μακραίωνης κατοχής των Ελλήνων από την οθωμανική αυτοκρατορία. Αποτελεί μία μνήμη που παραμένει πάντα ζωντανή στην καρδιά όλων των γενεών της χώρας του Έλληνα Καραγκιόζη και γι' αυτό απόλυτα κατάλληλη να συμβολίσει κάθε ενδεχόμενο δεινό που μπορεί να απειλήσει τον απλό καθημερινό και αθώο άνθρωπο. Η διαρκής σύγκρουση του καλού με το κακό, της δικαιοσύνης με την αδικία, της ελευθερίας με την καταπίεση, του αδύναμου με τον ισχυρότερο ζωντανεύει, λοιπόν, σε κάθε παράσταση του Καραγκιόζη και ο θεατής καλείται να μιμηθεί το πρότυπο του ομώνυμου ήρωα και να επιστρατεύσει την οξυδέρκεια και την επινοητικότητά του, προκειμένου να αναμετρηθεί παθιασμένα και θαρρετά με τις ισχυρότερες καταδυναστευτικές δυνάμεις που τον απειλούν καθημερινά και να αντισταθεί με οποιονδήποτε δυνατό τρόπο.